

виступає свідком на вінчанні брата Івана з Надією донькою священника Федора Гирича.

12. ЦДІАК, ф. 127, оп. 1012, спр. 3557, арк. 774 зв. 775. Запис про народження у метричній книзі с. Попудня Уманського п-ту від 29 березня 1864 р. ст. про хрещення Василя Липківського.
13. ЦДІАК, ф. 972, оп. 2, спр. 4, арк. 217. Сповідний розпис прихожан греко-католицької каплиці с. Тадіївка Сквирського п-ту за 1834 р.
14. ЦДІАК, ф. 972 оп. 2, спр. 4, арк. 70 зв. Сповідний розпис греко-католиків м-ка Біла Церква 1838 р.
15. ЦДІАК, ф. 972, оп. 2, спр. 4, арк. 110 зв. – 111. Сповідний розпис греко-католиків м-ка Біла Церква 1837 р.
16. ЦДІАК, ф. 972, оп. 2, спр. 4, арк. 338. Сповідний розпис греко-католиків м-ка Біла Церква 1836 р.
17. ЦДІАК, ф. 972, оп. 2, спр. 8, арк. 279 зв. Відомість про уніатських капеланів Уманського повіту Київської губернії 1829 р.
18. ЦДІАК, ф. 972, оп. 2, спр. 8, арк. 336. Сповідний розпис греко-католиків м-ка Біла Церква 1835 р.

УДК 655.4:274(477)

Роман Сігарчук
(Полтава)

ВИДАВНИЧА СПРАВА ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Протестантські організації в українських землях започаткували видавництво літератури за часів російського царату. З утворенням після встановлення радянської влади українських національних союзів протестантів їхня видавнича діяльність значно активізувалася й поглибилася. Це мало значний позитивний вплив на розвиток організацій. Наприкінці 20-х рр. друкарська справа протестантів була згорнута владою.

Ключові слова: більшовицька влада, діяльність, друк, протестанти, релігійна література, союзи, утиски.

Protestant organizations in the Ukrainian lands began publishing literature during the Russian tsarist era. With the establishment of the Ukrainian national unions of Protestants after the Soviet regime, their publishing activities intensified and deepened. This had a significant positive impact on the development of the organizations. In the late 1920s, the Protestant printing industry was curtailed by the authorities.

Keywords: Bolshevik government, activities, printing, Protestants, religious literature, unions, oppression.

Показником життєздатності, активності протестантських конфесій була їх видавнича діяльність. Наявність друкованого органу свідчила про впливовість, авторитет церкви. Лідери протестантських організацій усвідомлювали, що без пропаганди власної віри була неможлива не тільки тогочасна діяльність громад, але і їх майбутнє.

Тому видавнича справа у протестантів започаткувалася ще в дорадянський період, а у 20-ті рр. набула особливої актуальності.

Баптисти в 1910 р. почали видавати журнал «Баптист», а в 1913 р. «Слово истины». До 1915 р. виходив журнал для баптистської молоді «Друг молодёжи». Впродовж 1917–1918 рр. баптисти заснували низку власних видавництв, зокрема «Сеятель», «Слово истины» (История евангельских христиан-баптистов в СССР, 1989, с. 164-167). Втім на початку радянського періоду майже вся видавнича діяльність протестантів була згорнута. Деякі її різновиди не відновилися з часу воєнних лихоліть, друк інших був заборонений владою. За даними баптистів, у 1918–1923 рр. виходив тільки журнал «Слово истины», однак після націоналізації владою у 1923 р. однойменного видавництва перестав друкуватися й він. Упродовж 1922–1923 рр. баптисти отримували літературу, в основному Біблії, з-за кордону (з Німеччини), але після цього вона майже не надходила. Її випуск в УСРР відновився лише в 1924 р., коли вийшла з друку збірка духовних пісень «Арфа» українською мовою (у перекладі з російської І. Кметою-Єфимовичем), яку згодом було перевидано. Через два роки з'явилися нові збірки: «Родные напевы» (І. Захарчука) та «Голос веры» (П. Павлова) (История евангельских христиан-баптистов в СССР, 1989, с. 213-214).

Із 1925 р. у республіці став розповсюджуватися журнал «Баптист» (всесоюзне видання), а в 1926 р. почав виходити часопис Всеукраїнського союзу об'єднань баптистів (ВСОБ) – «Баптист України». Ідея його видання була започаткована на першому Всеукраїнському з'їзді в 1918 р. Тоді планувалося, що журнал матиме назву «Український баптист». Для його видання виділялися кошти із всесоюзної каси. Редактором журналу обрали А. Альохіна (Всеукраинский съезд баптистов (1; 1918; Киев), с. 5), але політичні колізії тогочасного українського життя були несприятливі для виходу журналу. Лише через сім років українські баптисти повернулися до власного друкованого органу. Четвертий Всеукраїнський з'їзд ухвалив перше число журналу «Баптист Украины» в січні 1926 р. (Держархів у Запорізькій області. Ф. 316. Оп. 3. Спр. 20. Арк. 39), а на вересневому засіданні ради ВСОБ було обрано відповідального редактора – І. Клісту (у 1930 р. він емігрував до Америки) (ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 64762. Арк. 12).

Були обґрунтовані як внутрішньоконфесійні проблеми, так і політичні причини, що зумовили нове видання. Головними серед них називалися: недостатність накладу всесоюзного журналу «Баптист» та брак уваги до запитів українських громад на його сторінках; нагальна потреба у друкуванні проповідей, матеріалів про досвід церковного життя, статей із церковної історії, рекомендації щодо боротьби з

невір'ям; необхідність подолання організаційної та канонічної роздрібненості громад і згуртування баптистського руху. Детальний огляд матеріалів, надрукованих на сторінках «Баптиста України», зробила у своїй публікації А. Ігнатуша (Ігнатуша, 1999, с. 38).

«Баптист України» виходив щомісячним накладом 5000 примірників, і лише за два останні місяці 1928 р., як пояснила редакція, – «у зв'язку з фінансовою скрутою» його було зменшено до 3000 (Ігнатуша, 1999, с. 39-40). Питання про брак коштів на видавничу справу неодноразово виносилося на розгляд зібрань протестантів. Наприклад, на зібранні віруючих Кременчуцької округи (листопад 1927 р.) делегати пропонували краще агітувати членів громад за придбання літератури кожним віруючим особисто, а не брати її для ознайомлення один в одного (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 263. Арк. 133).

Крім видання власної періодики, важливим завданням для протестантських церков залишалося забезпечення віруючих Біблією. Всеросійський союз баптистів отримав їх за кошти Британського та Іноземного біблійних товариств у 1922 р. біля 50000 (Калиничева, 1972, с. 103). Однак із них лише порівняно невелика частина була українською мовою. До того ж у більшості випадків переклад був застарілим (зробленим ще у другій половині XIX ст.) Про це наголошував один із лідерів баптистів І. Кмета-Єфимович, який писав: «Старий переклад Куліша, Пулюя та інших не відповідає сучасними вимогам... Наш народ і досі не має Святої Біблії у такому перекладі, який би задовольнив вимоги українців у радянській Україні... Доводиться знову підтвердити, що друкувати Святе Письмо треба в радянській Україні, бо наше церковне життя ще мало, порівнюючи, українізоване» (Кмета-Єфимович, 1927, с. 45-46).

Власний періодичний орган мали в Україні й німці-баптисти – журнал «Familien Freund» («Друг родини»), який видавався в Одесі чотирьохтисячним накладом двічі на місяць (Держархів в Одеській області. Ф. 134. Оп. 3. Спр. 25. Арк. 80). Крім журналу друкарня німців-баптистів протягом 1926–1927 рр. випустила: більше 20000 відривних християнських календарів та 7000 пісенників. Урядові органи неофіційно визнавали, що можливості друку німецького видавництва на той час залишалися найкращими серед інших в УСРР, що «оформлення видань було чудовим і мало в чому відрізнялося від закордонного, було кращим за комуністичне» (ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2684. Арк. 44). До того ж вартість німецької друкованої продукції була нижчою за радянську.

Наприкінці 20-х рр. видавнича діяльність баптистів, зазнаючи згубного впливу влади, почала скорочуватися, а згодом узагалі її заборонили. У 1928 р. припинилося видання журналу «Баптист України» (11-й номер був останній), а в середині 1929 р. – «Баптиста»

(видано сім номерів) (История евангельских христиан-баптистов в СССР, 1989, с. 222).

Видавнича діяльність евангельських християн, як і баптистів, розпочалася ще за часів царату. У січні 1906 р. почав виходити журнал «Христианин», а в 1908 р. – «Сеятель». Справжній бум видавничої діяльності евангельських християн припав на 1910 р. Відтоді почала виходити щотижнева газета «Утренняя звезда». В журналу «Христианин» з'являється додаток «Братский листок». Друкувався й журнал «Молодой виноградник» – орган Союзу християнської молоді та «Детская свобода». Крім того, щотижня видавалися «Новые мелодии» – збірники духовної музики та пісень (Проханов, 1992, с. 134-135, 155).

Від початку радянського періоду і до 1921 р. друкувалася газета «Утренняя звезда». Після спільної наради баптистів та евангельських християн у 1920 р., з метою узгодження дій щодо об'єднання двох конфесій, була створена Тимчасова всеросійська спільна рада. За ініціативою І. Проханова її друкованим органом міг стати журнал «Братский союз», але після того, як керівництво конфесій у черговий раз не змогло їх об'єднати, він став неактуальним і припинив своє існування (вийшло лише три числа) (История евангельских христиан-баптистов в СССР, 1989, с. 193, 214).

Із 1924 р. було відновлено видавництво журналу «Христианин» (заснованого у 1906 р.), який став виходити п'ятитисячним накладом (Нежный, 1993, с. 96). У 1926 р. його тираж зростає до 10000 примірників (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 2180. Арк. 17), а в 1927 р. він разом із додатком «Братский листок» становив уже 15000 (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 263. Арк. 148).

Завдяки тісним закордонним зв'язкам свого лідера І. Проханова евангельським християнам удавалось отримувати значну кількість релігійної літератури і насамперед – Біблій. Щоправда, влада не завжди дозволяла ввозити всю цю продукцію до країни. Наприклад, у лютому 1925 р., виконуючи рішення Антирелігійної комісії, радянський уряд заборонив увезення з-за кордону 44500 примірників релігійної літератури (Нежный, 1993, с. 95).

У 1928 р. більшовики востаннє дозволили евангельським християнам поширювати їхню літературу. На засіданні Антирелігійної комісії від 8 січня було ухвалено рішення, яке давало право видавати релігійний календар «Евангельский вестник», що залишався єдиним виданням евангельських християн, не забороненим урядом і в 30-ті рр. (Нежный, 1993, с. 100).

Частина з названих евангелістських видань надходила і в Україну, але повністю задовольнити попит швидко зростаючого українського братства вона не могла. Ситуацію з недостатньою кількістю евангельських видань не змінило на краще й збільшення

накладу всесоюзного журналу «Християнин» (до 15000 примірників). До того ж він майже не містив інформації щодо подій у республіці. У зв'язку з цим постала проблема заснування власного українського періодичного видання. Вона стала актуальною особливо після утворення Всеукраїнського союзу євангельських християн (ВУСЄХ). Уже на першому його з'їзді в 1926 р. вирішено було започаткувати видання друкованого органу ВУСЄХ – часопису з назвою «Друг християнина», з умовою: у ньому має діяти постійний відділ українською мовою (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 263. Арк. 18). Проте далі постанови справа не пішла, оскільки керівництво ВСЄХ не схвалювало ідею створення національного українського журналу. У листопаді 1927 р. воно «порадило» відмовитися від видання нової релігійної літератури, посилаючись при цьому на нібито «бажаність централізації видавничої діяльності» (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 263. Арк. 123). До цього питання повернулися в 1928 р., але його розв'язати вже не дозволила влада.

Адвентисти сьомого дня так само розпочали власну видавничу діяльність задовго до 20-х рр. З 1905 р. почав виходити, щоправда за кордоном, російськомовний журнал «Уроки субботней школы», а з 1909 р. – «Маслина». Їх друком та розповсюдженням в Україні займався І. Львов. У 1913 р. журнал «Маслина» змінив назву на «Благая весть» (Парасей, Жукалюк, 1997, с. 15-16). У Петербурзі була відкрита приватна друкарня адвентистів сьомого дня під назвою «Ефимов и К», де серед інших видавалися й журнали «Вестник християнина» та «Ежедневные чтения». Під час першої світової війни видавничу діяльність адвентистів влада припинила, звинувативши їх у зв'язках з ворожою на той час Росії державою – Німеччиною.

У радянський період (із 1922 р.) адвентисти сьомого дня отримали дозвіл на друк журналів «Голос истины», «Благая весть», «Уроки субботней школы» (Парасей, Жукалюк, 1997, с. 37).

Журнал «Голос истины» мав статус всеросійського і на середину 20-х рр. виходив щомісячним накладом 1500 примірників. Керівники адвентистів зверталися в 1925 р. до уряду з проханням про збільшення тиражу до 6000, але їм відмовили (Нежный, 1993, с. 96). Також відомо, що впродовж 1925–1929 рр. у Москві друкувався журнал «Advent Vote» («Адвентистський вісник» німецькою мовою). У 1927 р. вийшов музичний збірник під назвою «Псалмы Сиона» (Жукалюк, 1999, с. 92).

Після утворення Всеукраїнського об'єднання адвентистів сьомого дня (ВОАСД) журнал «Благая весть» з назвою «Благовестник» друкувався в Києві. Крім періодики, українські адвентисти друкували й брошури, наприклад: «Християнское воздержание», «Тайна здоровья» та ін. (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 951. Арк. 212). Біблії для віруючих надходили переважно з-за кордону, але частина друкувалася і в Україні: в 1926–1927 рр.

видавалося Святе Письмо в державному видавництві в Києві (Яроцький, 1994, с. 147-157). У 1928 р. влада заборонила випуск журналів «Голос истины» й «Благовестник» (Парасей, Жукалюк, 1997, с. 290), припинилася й інша видавнича діяльність адвентистів.

Найменше у видавничій галузі встигли зробити християни євангельської віри. Вже на першому Всеукраїнському з'їзді в 1926 р. було доручено новоствореному правлінню Всеукраїнського союзу християн євангельської віри (ВСХЄВ) порушити клопотання перед радянським урядом про надання дозволу на видавничу діяльність. Планувалося розпочати друкувати таку літературу: «Збірку духовних пісень» (загальною кількістю 2000 примірників), «Повне віровчення християн євангельської віри» (4000 примірників), таблиць-календар на 1927 р. із текстом Святого Письма (3000 примірників) тощо. Також було вирішено започаткувати друкований орган ВСХЄВ – журнал «Евангелист» (4000 примірників). Його головним редактором обрали І. Воронаєва (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 2179. Арк. 19 зв.)

Із різних причин «Евангелист» не вийшов ні в 1926, ні в наступному році (ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2684. Арк. 30). Можливо така затримка була пов'язана зі зміною накладу журналу, оскільки на другому Всеукраїнському з'їзді (жовтень 1927 р.) керівництво християн євангельської віри вирішило збільшити його до 7000 примірників на місяць. Наступного року планувалося видати духовні пісенники загальною кількістю 5000 штук та нове віровчення ХЄВ (7000 штук). Також лідери союзу звернулися до уряду з проханням надати дозвіл на друк 10000 Біблій та 5000 Євангелій (ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 264. Арк. 28-29, 36зв., 40).

У 1928 р. в Одесі нарешті вийшов перший номер «Евангелиста». Його наклад становив лише 3000 примірників (ДАОО. Ф. 969. Оп. 5. Спр. 650. Арк. 16 зв.). Значну частину матеріалів в «Евангелисте» готував І. Воронаєв. За визнанням його мову було легко читати. Літературно редагувала й оформляла журнал вісімнадцятирічна донька І. Воронаєва, яка володіла англійською, німецькою, французькою мовами (Гурич, 1930, с. 118, 124). До заборони владою встигли видати лише декілька номерів «Евангелиста» (Ігнатуша, 2000, с. 160-167). Частину релігійної літератури (Біблії, пісенні та нотні збірки) п'ятидесятники отримували від євангельських християн (за особистим сприянням І. Проханова).

Отже, у 20-ті рр. через ряд причин (кількісне зростання віруючих, розбудову українських автономних об'єднань, конкурентну боротьбу між ними тощо) актуальність видавничої діяльності набула особливої гостроти. У зв'язку з цим керівники протестантських організацій докладали максимальні зусилля для її розширення та активізації. У 1927 р. в УСРР виходило 11 журналів із загальним щомісячним накладом 38500 примірників (Готовский, 1975, с. 15).

Певну допомогу (переважно у вигляді друкованої продукції) українські протестанти отримували від одновірців з-за кордону. Лише протягом десяти місяців 1927 р. вони надіслали майже 10000 літературних примірників, не беручи до уваги журналів та газет (ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2494. Арк. 19). Однак, у другій половині 20-х рр., після введення більшовицьким урядом відповідних законів, увезення літератури з-за кордону значно ускладнилося, а згодом припинилося. Релігійні видання, особливо протестантські, зазнавали жорсткої цензури з боку влади. Однією з найважливіших подій українського протестантизму 20-х рр. стало започаткування національної видавничої справи. Всі українські об'єднання, крім євангельських християн, мали власний друкований орган, що, безумовно, свідчило про їхній автономний статус. Безумовні досягнення протестантів у видавничій діяльності, а отже, і в релігійній пропаганді, не могли залишитися поза увагою державних антирелігійних структур, які доклали багато зусиль, щоб цьому протидіяти. У 1929 р. в УСРР видавалися лише 2 журнали, поквартально (накладом 2500 примірників кожен) (ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2917. Арк. 81).

Джерела та література

1. Всеукраїнський съезд баптистов (1; 1918; Киев) : запись засед. Первого Всеукраинского съезда баптистов, состоявшегося в г. Киева с 1 по 8 октября 1918 г. Киев, 1918. 30 с.
2. Готовский Л. А. Деятельность КП Украины по атеистическому воспитанию трудящихся (1928–1932 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01. Одеса, 1975. 33 с.
3. Гурич Н. Трясуны и их организатор – Воронаев. *Атеист*. 1930. № 55. С. 116–128.
4. Держархів у Запорізькій області. Ф. 316. Оп. 3. Спр. 20.
5. Держархів в Одеській області (далі: ДАОО). Ф. 134. Оп. 3. Спр. 25.
6. ДАОО. Ф. 969. Оп. 5. Спр. 650.
7. Жукалюк Н. А. Вспоминайте наставников ваших (история Церкви Адвентистов седьмого дня в личностях). Киев : Джерело життя, 1999. 672 с.
8. Ігнатуша А. «Йти і проповідувати Євангеліє». *Людина і світ*. 1999. Листопад-грудень. С. 38–44.
9. Ігнатуша А. До питання про діяльність всеукраїнського журналу християн євангельської віри «Євангелист» (1928 р.). *Праці X-ї міжнародної конференції «Історія релігій в Україні»*. Львів : Логос, 2000. С. 160–167.
10. История евангельских христиан-баптистов в СССР. Москва : Издание Всесоюзного совета евангельских христиан-баптистов, 1989. 624 с.
11. Калиничева З. В. Социальная сущность баптизма (1917–1929 гг.). Ленинград : Наука, 1972. 140с.
12. Кмета-Єфимович І. А. Новий переклад Святого Письма на українську мову. *Баптист України*. 1927. № 3. С. 45–46.
13. Нежный А.И. Комиссар дьявола. Москва : Протестант, 1993. 272 с.
14. Парасей А. Ф., Жукалюк Н. А. Бедная, бросаемая бурей / Исторические очерки к 110-летию юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине. Киев : Джерело життя, 1997. 340 с.

15. Проханов И. С. В котле России. Чикаго : Изд-во Всемирного Союза Евангельских Христиан, 1992. 280 с.
16. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2494.
17. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2684.
18. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2917.
19. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 64762.
20. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). Ф. 5. Оп. 2. Спр. 951.
21. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 2179.
22. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 2. Спр. 2180.
23. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 263.
24. ЦДАВО України. Ф. 5. Оп. 3. Спр. 264.
25. Яроцький П. Український протестантизм учора і сьогодні. *Віче*. 1994. № 11. С. 147–157.

УДК 322(477) «1940/1960»

Вячеслав Оліцький
(Суми)

ПРОПОВІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА УРСР В СЕРЕДИНІ 1940-х – СЕРЕДИНІ 1960-х РОКІВ

Стаття присвячена становищу Православної церкви в радянській Україні у суперечливий за своїм змістом період, що характеризувався дрейфуванням державної політики від лібералізації державно-конфесійних відносин до посилення атеїстичної пропаганди, запровадженням нових форм контролю за діяльністю священників та архієреїв. Предметом дослідження у статті є проповідницька діяльність православного духовенства, висвітлення її змісту, державного законодавства, що її регулювало. Також акцентується увага на зміст проповідей, відзначається його суголосність радянським цінностям та пріоритетам. Показано, що бодай у завуальованій формі священники намагалися захистити релігію і Церкву від забуття.

Ключові слова: *Православна церква, священники, архієреї, проповідницька діяльність, атеїзм.*

The article is devoted to the position of the Orthodox Church in Soviet Ukraine in a controversial period characterized by the drift of state policy from the liberalization of state-denominational relations to the strengthening of atheistic propaganda, the introduction of new forms of control over the activities of priests and bishops. The subject of research in the article is the preaching activity of the Orthodox clergy, highlighting its content, the state legislation that regulated it. Attention is also focused on the content of the sermons, its consonance with Soviet values and priorities is noted. It is shown that, at least in a veiled form, the priests tried to protect religion and the Church from oblivion.

Keywords: *Orthodox Church, priests, bishops, preaching activity, atheism.*